

ГАЗЕТА “ЗОРЯ” ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ВЧИТЕЛЬСТВА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950-х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х рр.

В статті на основі аналізу матеріалів газети “Зоря” висвітлено повсякденне життя вчительства Дніпропетровщини у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. Увага зосереджена на професійній діяльності освітянської інтелігенції, їх громадській роботі та відпочинку.

Ключові слова: вчителі, школи, виробниче навчання, професійна діяльність, громадська робота.

В статье на основании анализа материалов газеты “Зоря” освещена повседневная жизнь учительства Днепропетровщины в второй половине 1950-х – первой половине 1960-х гг. Основное внимание сосредоточено на профессиональной деятельности педагогической интеллигенции, их общественной работе и отдыху.

Ключевые слова: учителя, школы, производственное обучение, профессиональная деятельность, общественная работа.

The article analyzes the daily life of the teachers in Dnipropetrovsk region in the second half of the 1950s - first half of the 1960s using materials of newspaper “Zorya”. The author focused on the professional activities of the pedagogical intellectuals, their public work and rest.

Key words: teachers, schools, industrial education, professional activities, public work.

Дослідження повсякденного життя є актуальним на сучасному етапі, коли в історичній науці спостерігається антропоцентричний поворот до вивчення минулого. Він передбачає звернення уваги дослідників до щоденного існування людини, її побуту, культури, ментальності. Пріоритетним напрямом сучасної та зарубіжної науки є вивчення повсякдення окремих соціальних груп. Однією з таких груп є вчительство. Педагоги склали значну частину радянської інтелігенції. В 1956-1957 рр. лише в Дніпропетровській області працювало 18 тис. освітян у 1852 школах [6, с. 6]. Вони мали вагомий вплив не лише на культурно-освітній розвиток населення, але і на суспільно-політичне життя в цілому, будучи провідниками державної ідеології. Вчителі мали значний авторитет та повагу, були прикладом для наслідування.

Проблема повсякденного життя освітянської інтелігенції не знайшла належного висвітлення ні у працях радянських істориків, ні у напрацюваннях вітчизняних науковців. До узагальнених досліджень з даної проблематики можемо віднести праці В. Барана [1; 2], Л. Ковпак [9], І. Романюка [17], В. Юрчука [23]. Також заслуговує на увагу колективна монографія працівників Інституту історії НАН України “Повоєнна Україна: нариси соціальної історії”, в

якій автори аналізують соціальну стратифікацію радянського суспільства та трансформації, що відбувалися всередині різних соціальних груп [16].

Метою цієї розвідки є вивчення повсякденного життя вчительства періоду “відлиги” на основі аналізу матеріалів газети “Зоря” – друкованого органу Дніпропетровського обласного та міського комітетів КПУ. Залучення газетної періодики до вивчення окресленої проблематики сприяє розумінню і сприйняттю тих знань та уявлень, якими на рівні повсякденної свідомості оперували читачі минулого. Основні питання, пов’язані з повсякденним життям вчительства Дніпропетровщини, можемо знайти в рубриках “Партійне життя”, “Пропаганда”, “Культура та освіта”, “Листи до редакції”.

Рубрика “Культура та освіта” переважно присвячувалася висвітленню результатів культурного будівництва та реформуванню системи освіти, завданню працівників у ньому. Разом з тим, містилася інформація і про професійну діяльність та відпочинок вчителів. Згідно з постановами партійно-державного керівництва важливим завданням того часу було запровадження виробничого навчання в школі. У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР прийняла “Закон про зміцнення зв’язку школи з життям і про подальший розвиток народної освіти”. Відповідний Закон був затверджений і Верховною Радою УРСР у квітні 1959 р. Завдання школи полягало у підготовці учнів до життя, до суспільно корисної праці. Як наслідок, у школах поряд з набуттям теоретичних знань запроваджувалося виробниче навчання, метою якого було надання випускникам професійної підготовки для роботи у промисловості чи сільському господарстві. Крім того, вчителі повинні були впроваджувати нові методи викладання, щоб розвивати в учнів самостійність, ініціативність та привчати їх до праці.

Ефективному та швидкому впровадженню політехнічного навчання в школі сприяли курси підвищення кваліфікації вчителів, які щорічно організовувалися обласним інститутом удосконалення кваліфікації з метою підвищення виробничих вмінь освітян. Так, влітку 1957 р. 900 педагогів початкових, середніх та старших класів прослухали лекції з педагогіки, сільськогосподарських наук, паралельно відвідали уроки-практикуми з виготовлення наочних посібників, брали участь в екскурсіях на заводи та фабрики [14, с. 4]. Зокрема, в червні того ж року 200 вчителів Дніпропетровська відвідали Запоріжжя, де оглянули Дніпровську ГЕС та завод “Запоріжсталь” [11, с. 5]. В липні 1957 р. обком спілки працівників освіти організував для вчителів, директорів та інспекторів шкіл Верхньодніпровського району екскурсію до Павлівської сільської середньої школи Кіровоградської області [11, с. 5], директором якої працював відомий вчитель-новатор, кандидат педагогічних наук В.О. Сухомлинський.

Результатом підвищення кваліфікації педагогів мала стати відповідна професійна діяльність. На сторінках рубрики “Культура та школа” з номеру в номер друкувалися думки педагогів з приводу запровадження ефективних методів викладання. Наприклад, вчителі середньої школи № 27 м. Дніпропетровська почали використовувати уроки-бесіди замість уроків-

лекцій з метою активізації уваги учнів [5, с. 5]; колектив Верхньодніпровської середньої школи № 2 запровадив практику навчання без домашніх завдань, безпосередньо на уроці закріплюючи вивчений матеріал [3, с.5]. Але більшість педагогів почали пов'язувати викладення теоретичного матеріалу з практичними заняттями в майстерні або на шкільній ділянці. В газеті з номеру в номер публікувалися схвальні відгуки про вчителів, які належним чином організували виробниче навчання учнів. Так, вчителька біології Вербської середньої школи Павлоградського району створила оранжерею, де навчала учнів вирощувати розсаду та овочі. Також вона організувала кролеферму. “Хороший педагог і вихователь, вона невтомно прищеплює учням любов до природи, вчить практично застосовувати набуті знання”, – зазначається в газеті [4, с.3]. Потрібно зазначити, що вчителям у запровадженні політехнізації навчання значною мірою допомагали колгоспи, радгоспи та МТС, які передавали до шкіл техніку, сільськогосподарський реманент, устаткування. Завдяки цьому вчителі могли створити майстерні, оранжереї, кролеферми, агролабораторії.

Крім того, педагоги в школі також проводили гуртки та тематичні вечори. Ці заходи повинні були не лише практично закріпити знання учнів, але і виховати в них ідеологічно правильне ставлення до подій, що відбувалися в суспільстві. Так, вчитель географії Микола-Козельської середньої школи Широківського району разом з десятикласниками організував астрономічний вечір, на який запросили учнів, батьків, колгоспників. На ньому розповідали про будову планет, радянські супутники Землі та космічні ракети [7, с.2]. Члени хімічного гуртка Нікопольської середньої школи № 36 на чолі з викладачем О. Россохою провели вечір на атеїстичну тематику, під час якого за допомогою дослідів та хімічних реакцій спростовувалися погляди про існування надприродних сил [10, с.4]. Організація гурткової роботи мала на меті остаточно закріпити в свідомості учнів правильність та незаперечність основних принципів комуністичної ідеології.

На шпальтах газети, зокрема в рубриці “Листи до редакції” піднімалася проблема непрофесійного ставлення вчительства до процесу навчання. До редакції газети надходили поодинокі скарги на діяльність педагогів. Так, вчитель Дніпродзержинської середньої школи № 17 Т. Синько у листі до редколегії розповів про налагоджену систему «витягування» медалістів. На початку навчального року під час наради у директора вчителі узгоджують список учнів – кандидатів на отримання медалі за успішне навчання. Якщо деякі педагоги не погоджуються завищувати оцінки, директор примушує це робити, щоб на “рахунку школи було більше медалістів”. До того ж якщо учень дізнається про свою кандидатуру на медаль, “починає поводити себе і вчитись гірше, ніж раніше. Він впевнений в тому, що його витягнуть. І дійсно вчителі “тягнуть” і “витягують” [19, с. 3]. Цей лист – свідчення характерної особливості радянської системи освіти: професійність вчителів оцінювалася за результатами успішності його учнів. Таким чином, педагог ставав заручником змагання за показову “відмінність” своїх підопічних. Як наслідок, в гонитві за кількісними показниками втрачалася якість навчання. Інша скарга на адресу

непрофесійності педагогічного колективу середньої школи № 18 м. Дніпропетровська надійшла від члена приймальної комісії Дніпропетровського медичного інституту. Вчителі написали характеристики абітурієнтам, що не відповідають їх здібностям і спеціалізації вузу. Наприклад, школа рекомендувала прийняти до інституту учня, який є "...здібним учнем ... хоча вчився на 3-4, але при бажанні міг би вчитися краще" [22, с. 4]. Зазвичай школа видавала рекомендації, щоб допомогти учням влаштувати своє майбутнє, так би мовити, дати путівку в життя. Тому вчителі і змушені були писати формальні характеристики, що часто розходилися з оцінками в атестаті.

Тематичний аналіз матеріалів, що стосувалися повсякденності вчительства на сторінках газети "Зоря", дозволяє визначити характерну особливість: основна увага зосереджувалася на професійній діяльності освітян, їх громадській роботі, впровадженню політехнічного навчання в школі, підвищенню кваліфікаційного та ідейно-політичного рівня. З усіх присвячених вчителю статей про їх відпочинок згадується лише один раз. Так, у червні 1957 р. обком спілки працівників освіти видав 300 путівок в санаторії і 600 – в будинки відпочинку. Також на 70 тис. крб. придбано туристичних путівок до Криму та Кавказу [11, с. 5]. Так само поза увагою залишилися і матеріально-побутові аспекти вчительського повсякдення. На сторінках газети хоча і визнавалася необхідність покращення побутових умов освітян, (відповідальність покладалася на сільські ради та профспілкові організації шкіл), але механізми його реалізації не вказувалися.

Для вивчення історії повсякденного життя вчителів деяку цінність становлять матеріали рубрик "Партійне життя" та "Пропаганда". На їх сторінках крім огляду результатів діяльності партійних осередків, розповідалося і про громадську роботу вчителів, а саме організацію лекційних вечорів серед колгоспників, їх участь у роботі сільських рад, радіомережі, виданню преси. Так, при колгоспах та радгоспах створювалися сільські лекторські групи, завдання яких полягало у роз'ясненні колгоспникам рішень Верховної Ради СРСР, КПРС, тлумачення виступів М. Хрущова, проведення антирелігійної пропаганди. Членами таких груп були переважно вчителі. Для прикладу, у колгоспі імені Петровського П'ятихатського району в травні 1957 р. організовано сільську лекторську групу, яка складалася з 6 вчителів та голови колгоспу [12, с. 6]. В с. Вербуватівка Юр'ївського району щомісяця вчителі Т. Джеджела та І. Попугай проводили лекційну роботу серед колгоспників, роз'яснювали зміст реформ в галузі сільського господарства [8, с. 3]. Зазвичай населення позитивно оцінювало діяльність вчителів у цій сфері. Працівники колгоспу імені Леніна Сталінського району на сторінках газети відгукувалися про сільського лектора, директора Криничеватської неповної середньої школи С. Мовчана як про високоосвічену людину: "Лектора знають всі колгоспники нашого села. Він систематично буває в бригадах. До Семена Опанасовича члени артілі часто звертаються з проською роз'яснити те або інше питання внутрішнього життя країни або міжнародної політики. І не було випадку, щоб хто-небудь не одержав ясної, зрозумілої відповіді" [15, с. 5].

Крім суспільно-політичної тематики вчителі читали лекції антирелігійного змісту. В жовтні 1960 р. в с. Єлизаветівка Петриківського району партійна організація створила школу атеїзму, в якій лекторами записали 8 вчителів. Протягом 6 місяців вони прочитали жителям села 40 лекцій та провели 57 бесід [18, с. 3].

Громадська робота вчителя також полягала і в редагуванні радіогазети [13, с.4], виступів з доповідями на радіо, друкування заміток в газеті. Так, літературна група верхньодніпровської районної газети “Придніпровський комунар” об’єднувала понад 20 чоловік, більша половина яких склали вчителі [20, с. 5]. Двічі на тиждень жителі сіл Лозоватки, Дружно-Надежівки, Ликошино, Новоукраїнки мали змогу слухати радіопередачі на політичну, сільськогосподарську та антирелігійну тематику, ведучими яких були вчителі [21, с. 5]. Це й не дивно, адже педагог на селі вважався найосвіченішою людиною. Порівняно з колгоспниками, які мали семирічну або середню освіту, він залишався найбільш компетентним в суспільно-політичних та економічних процесах, що відбувалися в країні.

Таким чином, проаналізувавши рубрики, в яких висвітлювалося становище вчительства, можемо зробити висновок, що їх повсякденне життя проходило у постійній інтелектуальній праці. Зранку – викладання в школі, після уроків – гурткова робота з учнями чи проведення тематичних вечорів, потім – читання лекцій колгоспникам чи участь в засіданні селищної ради. Реалії життя вимагали від педагогів не лише навчання підростаючого покоління, але і виконання функцій своєрідного агітатора радянської системи влади. Організація гурткової роботи, викладання лекцій мала на меті підтримувати в суспільстві ідеологічні постулати партії.

Незважаючи на однобічність у висвітленні становища вчительства, газета “Зоря” як джерело до реконструкції повсякдення цієї соціальної групи другої половини 1950-х – першої половини 1960-х рр. має вагомий інформаційний потенціал. Повідомлення газети органічно включаються до основної джерельної бази цієї проблематики. Важливість їх використання полягає не лише у висвітленні фактичного матеріалу, а й у визначенні місця вчительської інтелігенції в культурному житті країни.

Бібліографічні посилання:

1. Баран В.К. Україна 1950-1960 рр.: еволюція тоталітарної системи / В. К. Баран. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1996. – 448 с.
2. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-ті рр.) // Україна крізь віки. К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 304 с.
3. Білий В. Навчання без домашніх завдань // Зоря. – 1961. – № 168. – 25 серпня. – С. 5.
4. Білорибка Б. Будні сільської школи // Зоря. – 1960. – № 65. – 2 квітня. – С. 3.
5. Богинський І. Вчитель веде урок // Зоря. – 1961. – № 48. – 7 березня. – С. 5.
6. Данилов С. Народна освіта на Дніпропетровщині // Зоря. – № 223. – 12 листопада 1957. – С. 6.
7. Друзь Б. Будні однієї школи // Зоря. – 1959 – № 253. – 29 грудня. – С. 2.
8. Кобзар І. Сільська лекторська група // Зоря. – 1957. – № 228. – 19 листопада. – С. 3.

9. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя в 2-й пол. ХХ ст. (1945-2000) / Л.В. Ковпак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003 – 250 с.
10. Костенко І. Атеїстичне виховання учнів // Зоря. – 1961. – № 171. – 2 вересня. – С. 4.
11. Літній відпочинок вчителів // Зоря. – 1957. – № 121. – 21 червня. – С. 5.
12. Марченко А. У тісному зв'язку з життям // Зоря. – 1957. – № 228. – 19 листопада. – С. 6.
13. Нам пишуть // Зоря. – 1959. – № 253. – 29 грудня. – С. 4.
14. Новицький П. Педагоги набувають знання // Зоря. – 1957. – № 161. – 7 серпня. – С. 4.
15. Онищенко І. Живе дохідливе слово // Зоря. – 1957. – № 228. – 19 листопада. – С. 5.
16. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.). У 2-х книгах, 3-х частинах. – Кн. 1, ч. 1–2 / Відп. ред. В.М. Даниленко. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – 351 с. (Серія “З історії повсякденного життя в Україні”, т. II).
17. Романюк І. М. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст. / І.М. Романюк. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 256 с.
18. Самійленко М. Школа атеїзму // Зоря. – 1960. – № 74. – 13 квітня. – С. 3.
19. Синько Т. Не знижувати вимог до школярів // Зоря. – 1959. – № 23. – 31 вересня. – С. 3.
20. Талан С. Літгрупа при райгазеті // Зоря. – 1959. – № 39. – 24 лютого. – С. 5.
21. Царенко В. Радіопередачі для колгоспників // Зоря. – 1959. – № 39. – 24 лютого. – С. 5.
22. Шувалов В. Чи так треба рекомендувати до вузу? // Зоря. – 1959. – №. 143. – 25 липня. – С. 4.
23. Юрчук В. І. Культурне життя в Україні у повоєнні роки: світло й тіні / В. І. Юрчук. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 175 с.

Надійшла до редколегії 15.04.2013.